

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/57/14-17>

Nəzakət Yusifova

Naxçıvan Dövlət Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0008-5357-7096>
yusifovanezak233@gmail.com

Müasir dövrdə müəllimin sosial-pedaqoji rolu

Xülasə

Məqalədə müəllimin pedaqoji vəzifələrinin mahiyyəti, onların sosial və fəlsəfi aspektləri, həmçinin müasir təhsil sistemində müəllimin sosial-pedaqoji rolu araşdırılır. Müəllimin funksiyaları yalnız bilik ötürmək deyil, eyni zamanda şəxsiyyətin formalaşdırılması, mənəvi dəyərlərin aşılması və sosial inteqrasiyanın təmin edilməsidir. Müəllimin təşkilatçılıq, kommunikativ, tərbiyəvi və inkişafetdirici vəzifələri pedaqoji fəaliyyətin bütövlüyünü formalaşdırır. Beynəlxalq pedaqoji fikirlər və Azərbaycan təhsil konsepsiyası kontekstində müəllimin sosial statusu və peşəkar nüfuzu məsələləri də təhlil olunur.

Açar sözlər: müəllim, pedaqoji fəaliyyət, sosial-pedaqoji rol, təlim prosesi, pedaqoji vəzifələr, etik davranış, kommunikasiya

Nazakat Yusifova

Nakhchivan State University
PhD in Pedagogy
<https://orcid.org/0009-0008-5357-7096>
yusifovanezak233@gmail.com

The Social-Pedagogical Role of the Teacher in the Modern Era

Abstract

The article examines the essence of the pedagogical duties of the teacher, their social and philosophical aspects, as well as the socio-pedagogical role of the teacher in the modern education system. The functions of the teacher are not only to transfer knowledge, but also to form a personality, instill moral values, and ensure social integration. The organizational, communicative, educational, and developmental duties of the teacher form the integrity of pedagogical activity. The issues of the teacher's social status and professional authority in the context of international pedagogical ideas and the Azerbaijani education concept are also analyzed.

Keywords: teacher, pedagogical activity, socio-pedagogical role, learning process, pedagogical duties, ethical behavior, communication

Giriş

Müasir təhsil sistemində müəllimin rolu təkcə bilik ötürməkdən daha genişdir. İnformasiya cəmiyyətinin inkişafı, texnologiyaların sürətli tətbiqi, şəxsiyyət yönümlü pedaqogika və inklüziv təhsil prinsiplərinin yüksəlişi müəllimin pedaqoji fəaliyyətini daha çoxfunksiyalı və mürəkkəb edir. Bu şəraitdə müəllimin pedaqoji vəzifələrinin elmi əsaslarla araşdırılması zəruridir.

Pedaqoji ədəbiyyatda “pedaqoji vəzifə (fakt)” anlayışı müəllimin konkret fəaliyyətinin həm nəzəri, həm də praktik aspektini ifadə edir. Bu fakt müəllimin tədris, tərbiyə və inkişafetdirici funksiyalarının real həyata keçirilməsini əks etdirir.

Tədqiqat

Müəllim cəmiyyətin intellektual, mənəvi və sosial inkişafında aparıcı qüvvədir. O, yalnız bilik ötürən deyil, həm də şəxsiyyət formalaşdırın, sosial dəyərləri ötürən və vətəndaş mövqeyinin daşıyıcısı olan şəxsdir. Müasir dövrdə müəllimin pədaqoji vəzifələrinin elmi əsaslarla öyrənilməsi təhsil sisteminin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır.

V.A.Suxomlinski qeyd edirdi ki, “müəllimin əsas vəzifəsi uşağın qəlbinə yol tapmaq, onu insan kimi formalaşdırmaqdır” (Suxomlinski, 1979). Bu fikir müəllimin fəaliyyətində mənəvi amilin və insanpərvərlik prinsiplərinin önəmini bir daha göstərir.

Pədaqoji vəzifə müəllimin tədris və tərbiyə prosesində yerinə yetirdiyi çoxşaxəli funksiyaların sistemini ifadə edir. Pədaqoji fəaliyyət isə cəmiyyətin sosial sifarişi ilə müəyyən olunan, məqsədyönlü və yaradıcı fəaliyyət növüdür. Müasir pədaqogika bu fəaliyyəti “subyekt–subyekt” münasibətləri kontekstində izah edir; yəni müəllim və şagird qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında təhsil prosesini həyata keçirirlər (Dewey, 1916).

Azərbaycan pədaqogikasında pədaqoji fəaliyyət yalnız bilik ötürmək kimi deyil, şəxsiyyətin məqsədyönlü formalaşması kimi qiymətləndirilir. Ə.Həsənov qeyd edir ki, pədaqoji fəaliyyət “şəxsiyyətin məqsədyönlü formalaşmasına yönəlmiş sistemli və yaradıcı bir prosesdir” (Həsənov, 2016). Bu tərif müəllimin fəaliyyətinin çoxşaxəli xarakterini ortaya qoyur və onun rolunun yalnız dərslə deyən şəxs olmaqla məhdudlaşmadığını göstərir.

Müəllim bu kontekstdə bir neçə əsas funksiyanı icra edir:

a) tərbiyəçi funksiyası – şagirdin mənəvi, sosial və etik dəyərlərini formalaşdırır, onun fərdi inkişafına yön verir;

b) psixoloq funksiyası – şagirdlərin emosional vəziyyətini, motivasiyasını və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq tədris prosesini fərdiləşdirir;

c) sosial mediator funksiyası – şagirdlər arasında ünsiyyəti tənzimləyir, qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq mühitini təşviq edir; innovator funksiyası – tədris metodlarını müasir texnologiyalar və yaradıcı yanaşmalarla zənginləşdirir, öyrənmə prosesini maraqlı və effektiv edir.

Müəllimin peşəkarlığı onun bilik və bacarığından çox, şəxsiyyətinin mədəni və etik səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Ə.Hüseynzadə qeyd edir ki, “pədaqoji mədəniyyət müəllimlik sənətinin əsas göstəricisidir, çünki bu mədəniyyətin səviyyəsi onun tərbiyəvi təsir gücünü müəyyənləşdirir” (Hüseynzadə, 2015).

Müəllimin pədaqoji etikası, ünsiyyət mədəniyyəti və psixoloji sabitliyi təlim prosesinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Ə.Məmmədovun fikrincə, “təşkilatçılıq müəllimin fəaliyyətində idarəetmə qabiliyyətinin nüvəsini təşkil edir; bu bacarıq olmadan pədaqoji proses xaos halına düşər” (Məmmədov, 2018).

Müəllim pədaqoji prosesi planlaşdırmaq, tədris mühitini formalaşdırmaq və şagirdlərin fəaliyyətini əlaqələndirmək bacarığına malik olmalıdır. O, sinifdə həm idarəçi, həm də motivator kimi çıxış edir.

Kommunikativ fəaliyyət müəllimin pədaqoji ünsiyyət mədəniyyətini əhatə edir və onun pədaqoji peşəkarlığının mühüm göstəricilərindən biridir. Müasir dövrdə bu bacarıq yalnız məlumat ötürməklə kifayətlənmir; müəllim həm də empatik, anlayışlı və dinləyici olmalı, şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ünsiyyət qurmalıdır. Multikultural və inklüziv tədris mühitində müəllimin kommunikativ bacarıqları daha da əhəmiyyətli olur, çünki o, müxtəlif mədəniyyət və sosial təbəqələrdən gələn şagirdlərlə hörmətli və səmərəli dialoq yaratmalı, konfliktlərin qarşısını almalı və əməkdaşlığı təşviq etməlidir.

UNESCO sənədlərində müəllimin kommunikativ qabiliyyəti təhsil keyfiyyətinin əsas meyarlarından biri kimi qiymətləndirilir (UNESCO, 2018). Bu yanaşma göstərir ki, yalnız bilik ötürmək kifayət etmir; müəllim həm də öyrənmə prosesinin sosial-humanist tərəfini idarə edən və sinifdə sağlam, əməkdaşlığa əsaslanan mühit yaradan lider olmalıdır. Kommunikasiya bacarığı eyni zamanda şagirdlərin özünüifadə, əməkdaşlıq və sosial adaptasiya qabiliyyətlərinin inkişafına birbaşa təsir göstərir.

Müəllim yalnız bilik ötürən deyil, həm də şəxsiyyət formalaşdırandır. Onun davranışı, nitqi, geyimi və münasibəti şagirdlər üçün nümunədir. Freire yazırdı: “Müəllim təkcə məlumat ötürən deyil, o, azad düşüncənin memarıdır” (Freire, 1970).

Ə.Həsənovun fikrincə, “təlim prosesi inkişafetdirici məzmun daşımalıdır, çünki müəllimin əsas vəzifəsi biliklə yanaşı düşüncə tərzini formalaşdırmaqdır” (Həsənov, 2016). Müəllim şagirdlərdə yaradıcı və tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirməlidir.

XXI əsrdə qloballaşma, sürətli texnoloji inkişaf və informasiya axını müəllimin sosial funksiyalarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir. Müasir müəllim artıq sadəcə bilik mənbəyi kimi çıxış etmir; o, öyrənmə prosesinin bələdçisi, sosial lider, yaradıcı təşəbbüskar və dəyərlər sistemi formalaşdırıcısı kimi fəaliyyət göstərir. Bu dəyişikliklər müəllimdən yalnız fənn biliklərini tədris etməyi deyil, həm də şagirdlərin tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, etik qərar vermə və müasir informasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə bacarıqlarını inkişaf etdirməyi tələb edir.

Müəllim eyni zamanda sinifdə sosial inteqrasiya mühitini təşkil etməli, şagirdlər arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət prinsiplərini gücləndirməli, multikultural və inklüziv tədris mühitində fərqli sosial və mədəni təbəqələrdən gələn şagirdləri bərabər şəkildə dəstəkləməlidir. Bu baxımdan, XXI əsr müəllimi həm təlimçi, həm də mentor, sosial və etik lider rolunu özündə birləşdirir.

Beləliklə, müasir müəllimin sosial funksiyaları yalnız bilik ötürməkdən ibarət deyil; o, şagirdlərin şəxsiyyətini formalaşdıran, onların sosial bacarıqlarını inkişaf etdirən və gələcək vətəndaş kimi yetişmələrinə yönəlmiş kompleks bir prosesin aparıcısıdır.

Müəllim cəmiyyətin mənəvi dayacağı, mədəniyyət daşıyıcısı və sosial inteqrasiyanın aparıcı subyektidir. Onun fəaliyyəti yalnız tədris prosesi ilə məhdudlaşmır; müəllim həm də gənc nəsillərin dünyagörüşünü formalaşdıran, milli və ümumbəşəri dəyərləri aşılaman bir rol daşıyır. Azərbaycan Təhsil Strategiyasında vurğulanır ki, “müəllim cəmiyyətin intellektual inkişafının əsas subyektidir” (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, 2013). Bu ifadə müəllimin həm təhsil, həm də sosial sahədə oynadığı strateji rolu önə çıxarır.

Müəllimin sosial missiyası yalnız akademik biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır; o, vətəndaş məsuliyyətinin aşılınması, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və sosial ədalət prinsiplərinin təşviqi kimi funksiyaları da yerinə yetirir. Müasir dövrdə müəllim həm məktəbdə, həm də cəmiyyətdə maarifləndirici və motivasiyaedici rol oynayır. O, gənclərə etik davranış nümunələri göstərir, hörmət və qarşılıqlı anlaşma mühitini formalaşdırır və mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq edir.

Beləliklə, müəllimin sosial-pedaqoji rolu təhsil ilə cəmiyyətin inkişafını birləşdirən körpü funksiyası daşıyır. O, şagirdlərin intellektual və mənəvi inkişafını təmin etməklə yanaşı, onların cəmiyyətə fəal və məsuliyyətli vətəndaş kimi inteqrasiyasını təmin edir. Müəllimin bu rolu, xüsusilə qloballaşan dünyada və sürətlə dəyişən sosial mühitdə daha da əhəmiyyətli olur, çünki o, həm milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, həm də ümumbəşəri humanist prinsiplərin təbliğinə xidmət edir.

Dewey (1916), Freire (1970) və Viqotski (1978) kimi pedaqoqlar müəllimi təhsil prosesinin aktiv subyekt kimi təqdim edirlər. Deweyin fikrincə, “təhsil həyatın özü kimi davamlı bir təcrübədir və müəllim bu təcrübəni istiqamətləndirən liderdir” (Dewey, 1916).

Freire isə müəllimin sosial ədalətin daşıyıcısı olduğunu vurğulayır: “Təhsil insanı azad edir, müəllim isə bu azadlığın memarıdır” (Freire, 1970). Bu baxışlar müəllim peşəsinin universal humanist dəyərlər üzərində qurulduğunu göstərir.

Nəticə

Müəllimin pedaqoji vəzifələri çoxşaxəli və dinamik bir sistem təşkil edir. Bu vəzifələr yalnız bilik ötürmək funksiyasından ibarət olmayıb, tədris, tərbiyə, inkişafetdirici, kommunikativ və təşkilatçılıq funksiyalarının qarşılıqlı əlaqəsi ilə həyata keçirilir. Müasir pedaqogika müəllimi həm bilgi ötürən, həm də şəxsiyyət formalaşdıran, həmçinin sosial lider və mentor kimi təqdim edir. O, sinifdə öyrənmə prosesini istiqamətləndirən, şagirdlərin fərdi və sosial inkişafını dəstəkləyən və tədris mühitini səmərəli idarə edən əsas subyektdir.

Müəllimin sosial-pedaqoji rolu yalnız təhsil sisteminin deyil, bütövlükdə cəmiyyətin mənəvi, mədəni və intellektual inkişafına yönəlib. Onun fəaliyyəti gələcək nəsillərin dünyagörüşünü formalaşdırır, onların vətəndaşlıq məsuliyyətini artırır, etik və humanist dəyərlərə bağlılığını gücləndirir. Müasir cəmiyyətin tələbləri müəllimi yalnız dərs deyən şəxs kimi deyil, həm də dəyərlər sistemi yaradan, sosial məsuliyyət aşılayan və liderlik bacarıqlarını inkişaf etdirən şəxs kimi görməyi tələb edir.

Bu baxımdan, müəllimlik peşəsinin elmi-nəzəri əsaslarının gücləndirilməsi, pedaqoji etikanın formalaşdırılması və müəllimin sosial statusunun yüksəldilməsi müasir təhsil siyasətinin prioritet məsələlərindən biri olmalıdır. Bu, təkcə müəllimin peşəkar fəaliyyətini dəstəkləmək üçün deyil, həm də təhsil keyfiyyətinin artırılması və cəmiyyətin intellektual-mənəvi inkişafının təmin edilməsi üçün zəruridir. Müəllim həm təhsil sistemində, həm də bütövlükdə cəmiyyətdə nümunəvi lider və inkişaf etdirici agent kimi çıxış etməli, öyrənmə prosesini və sosial inteqrasiyanı əlaqələndirən əsas subyekt kimi fəaliyyət göstərməlidir.

Beləliklə, müəllimin rolu multidimensial və dinamikdir; o, həm bilik ötürən, həm şəxsiyyət formalaşdırıcı, həm də sosial və psixoloji dəstəyi təmin edən bir lider kimi fəaliyyət göstərir. Bu yanaşma müasir təhsilin kompleks və inkişafetdirici tələblərinə cavab verir və müəllim peşəsinin sosial-pedaqoji əhəmiyyətini gücləndirir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. (2013). *Azərbaycan Respublikasının Təhsil Strategiyası*. Rəsmi nəşr, 5–10.
2. Bruner, J. (1960). *The process of education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 12–19.
3. Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. Macmillan, 55–65.
4. Əliyev, M. (2017). *Təhsilin fəlsəfi əsasları*. Elm, 28–36.
5. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum, 20–46.
6. Həsənov, Ə. (2016). *Pedaqogika*. Təhsil, 42–78.
7. Hüseyinzadə, Ə. (2015). *Müəllim şəxsiyyətinin formalaşması*. Nurlan, 30–40.
8. Quliyev, S. (2020). *Pedaqoji etika və müəllimlik mədəniyyəti*. Azər nəşr, 50–55.
9. Məmmədov, A. (2019). *Müasir təlim texnologiyaları*. Adiloğlu, 15–20.
10. Məmmədov, Ə. (2018). *Müasir pedaqogika problemləri*. Elm və Təhsil, 60–68.
11. Suxomlinski, V. A. (1979). *Uşaqlara ürəyimi verirəm*. Pedaqogika, 22–28.
12. UNESCO. (2018). *Teachers and teaching in a changing world*. UNESCO Publishing, 12–18.

Daxil oldu: 24.12.2025

Qəbul edildi: 02.03.2026